

літературна норма української мови ще не усталилась, тому що була позбавлена граматичного нормування досить довго. Граматичні праці над нею не тяжіли. Починаючи з 1818 року і аж до початку ХХ століття не було опубліковано жодної впливової граматичної праці, побудованої на основі української живої народної мови. Галицькі граматики були відірвані не тільки від наддніпрянського мовного типу, а й взагалі від живого народного мовлення. От чому Шевченкова мова, як вдала фіксація живої народної мови, стала зразком, що набув великої популярності й визначив літературну норму. Геніальна майстерність та революційно-демократична пристрасність поета також забезпечували популярність його мови. Так сплелись у своєму взаємодіянні два фактори, що дали плідну й потужну силу для дальшого поштовху в розвитку української мови».

Таким чином, поетична та драматургічна діяльність Т. Г. Шевченка сприяла дальшому розвитку української літературної мови, а ідейно-художні принципи були тією основою, на якій народжувався український класичний театр та його драматургія.

Нова епоха в історії української театральної культури почалась з 1881 року, коли офіційно були дозволені п'єси українською мовою. Однією з основних проблем, що постали перед організаторами національного театру, була проблема народної мови. Як відомо, протягом ХVIII і ХІХ століть царизм стояв на перешкоді зростанню української культури і, зокрема, розвитку української мови. Закриття друкарень, заборона видавати книжки українською мовою, перекладати історичні п'єси, з життя інтелігенції і навіть друкувати тексти до музичних творів – усе це було спрямовано на викорінення національної самобутності українського народу. Ці цензурні заборони і визначали відповідні тенденції як у драматургії, так і в акторському мистецтві.

Театральні трупи того часу в основному були польсько-російсько-українські. Українські, а особливо польські актори недостатньо володіли російською мовою, говорили з акцентом, ролі для них переписували латинськи-ми літерами. Низька культура сценічної мови була результатом невисокої якості літературного, драматургічного матеріалу, обмеженого як у мовному, так і в ідейному відношенні. Дуже часто для театру перекладали західноєвропейські п'єси самі актори, не маючи для цього ніяких літературних здібностей, тому ці переклади були далекі від досконалості. Від цього й художній рівень вистав теж був низький. Відсутність професійної підготовки, відповідної режисури, нехтування попередньою розробкою ролі, ілюстрація слова, вилив класицизму – милування своїм голосом, заготовлені співучі інтонації та інші мелодраматичні ефекти – ось та спадщина, що лишилась від мистецтва першої половини ХІХ століття.

Питання культури сценічної мови, дикції, голосу, інтонації навіть не згадувалися в театральній критиці.

Джерел

1. Гальченка С. А. упоряд. та комент. Дзюба І. М. передм. Кобзар. Вперше зі щоденником автора. Тарас Григорович Шевченко. – Харків 2015. – 960 с.
2. Гладішева А. О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність. – Навч. Посібник.
3. Микола Костомаров. Книги битія українського народу. – Авгсбург, 1947, С. 3-24

Радіонова Людмила Олексіївна

Кандидат філософських наук, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

Козирєва Наталія Вікторівна

Кандидат філософських наук, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

МІСТО ЯК ПРОСТІР СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

В статті розглядається процес задоволення потреб, що відбувається на тлі взаємодії особистості і міського середовища через аналіз таких категорій, як адаптація і ідентифікація. Проаналізовано формування культури городянина через освоєння свого міського середовища. Досліджено історичні умови інтеграції городянина до культури міста. Ключові слова: культура, адаптація, ідентифікація, міське середовище, городянин, сільський мігрант.

Існує точка зору, хоча і спрощена, що життя людини – це процес задоволення його різноманітних потреб. З цієї точки зору взаємодія людини з «першою», «другою» і «третьою» природою, тобто зі світом «речей», можна пов'язати лише з його фізичними (матеріальними, економічними і т.п.) потребами. Взаємодія людини з міським середовищем (з світом «живим») вбирає в себе більш широкий спектр потреб. До них відносять психолого-поведінкові (психологічні), етнічні, соціальні та соціально-психологічні, а також духовні (культурні) потреби.

Процес задоволення потреб, що відбувається на тлі взаємодії особистості і її життєвого середовища (в даному випадку – міського середовища), ми розглядаємо за допомогою таких понять, як адаптація і ідентифікація. Соціальна адаптація – процес активного пристосування індивіда до нового середовища за допомогою різних соціальних засобів. Соціальна адаптація є елементом діяльності, функцією якої є освоєння відносно стабільних умов середовища, вирішення повторюваних, типових проблем шляхом використання прийнятих способів соціальної поведінки, дії. Основним способом соціальної адаптації є прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, що склалися тут, форм соціальної взаємодії, а також форм предметної діяльності [1].

Ідентифікація – соціально-психологічний процес ототожнення індивідом себе з іншою людиною, групою, колективом, що допомагає йому опанувати різні види соціальної діяльності, засвоювати і перетворювати соціальні норми і цінності, приймати соціальні ролі.

Зазвичай виділяють три форми ідентифікації:

- 1) пряме емоційне ототожнення себе з реальною або вигаданою особою;
- 2) зарахування себе до певної соціальної групи (вікової, національної, статевої і т.д.), що дозволяє індивіду засвоїти важливі стереотипи поведінки, вимоги до основних культурних ролей;
- 3) зарахування себе, що супроводжується відчуттям приналежності, до реальної соціальної групи, колективу.

Формування особистості людини йде через освоєння нею свого зовнішнього світу, в т.ч. і свого міського середовища. І тут можна навести два майже полярних положення:

- міське середовище підлаштовує людину «під себе», тобто шляхом; розпорядчих норм, домінуючих цінностей і поведінкових стереотипів з використанням системи соціального контролю;
- людина відбирає з міського середовища тільки те, що «вписується» в систему її поглядів, потреб, інтересів, звичок і т.п.

Як показує практика (і в житті, і в науці), в подібній дихотомії більш доречним і продуктивним буде застосування не розділового «або», з'єднувального «і». Розглядаючи процес спілкування людей, прийнято виділяти безліч окремих, приватних процесів. До таких відносять, наприклад, навіювання (вплив, розрахований на некритичне сприйняття), наслідування (відображення у вчинках, думках або почуттях відповідних еталонів) і зараження (схильність до емоційного впливу). Очевидно, звідси беруть свої витoki багато не тільки сучасних і не тільки міських явищ – масові «неформальні» рухи, масові інтелектуально-духовні «захоплення» і т.п.

Для розуміння адаптації в місті важливий історичний екскурс, який багато в чому пояснює суть взаємодій. В середині XIX ст., з початком індустріальної революції, в Європі почався процес масової міграції сільського населення в міста. Мігранти забезпечували 90% приросту міського населення. Урбанізація обов'язково супроводжується переселенням людей із сільської місцевості в міста, яке прийняло особливий розмах саме в XX ст. Нині аналогічні процеси відбуваються в країнах, що розвиваються: сільське населення прагне перебраться в міста, щоб врятуватися від голоду і безробіття. Наприклад, в Китаї в 1960-1990-х рр. зростання населення міст на 60% було забезпечене природним приростом населення, зниженням рівня смертності і на 40% – переселенням селян [2, с. 24-25].

Ще в першій половині XX ст. в більшості європейських країн і США почалося переміщення сільських жителів у великі міста. Потік переселенців фермерів і селян збільшувався, досягнувши піку в середині 1960-х рр. В СРСР максимум переселень припав на кінець 1970 рр. Інтенсивний міграційний відтік супроводжувався майже повсюдною зміною мережі сільських поселень, ліквідацією спорожнених шкіл, лікарень, магазинів та ін. Потім цей процес став слабшати. У європейських країнах він затих, а в 1980 рр. почалося переселення городян на природу – в передмістя і сільську місцевість, але не для того, щоб там працювати і жити, а лише для того, щоб відпочивати.

У нас після скасування кріпосного права, а пізніше після сталинських реформ, які завдали нищівного удару по селянській громаді, маси сільських жителів рушили в міста. Але нечисленні і недостатньо розвинені наші міста не могли прийняти всіх бажаних. Мігранти зосереджувалися головним чином на міських околицях, займалися дрібним підприємництвом, працювали як різноробочі, отримуючи мізерну заробітну плату, а нерідко займаючись і незаконною діяльністю.

З приходом до влади більшовиків процес міграції сільських жителів міста посилювався, особливо в зв'язку з розгортанням процесів колективізації (розкуркулення) і індустріалізації. У містах зводилися промислові гіганти, куди вчорашні селяни впроваджували дрібнобуржуазну культуру. На відміну від традиційної для Європи селянської культури, яка пережила фазу розпаду общинної психології і зародження індивідуалістичної, вітчизняний селянин все ще зберігав патріархальні пережитки. Масовий приплив селян

в місто в 1920-1930 рр. приводив до депролетаризації промисловості, внаслідок втрат кадрового пролетаріату на фронтах громадянської війни. Прийшовши на міське підприємство, селяни зберігали сільське ставлення до праці і з небажанням проходили школу індустріалізації [3, с. 90-91].

Перше покоління сільських мігрантів – завжди маргінали. З одного боку, вони виховуються в родині, де батьки, представники старшого покоління, все ще залишаються носіями патріархального укладу, а з іншого – вони діяльне спілкуються і взаємодіють як на роботі, так і відпочинку з представниками свого покоління, міською молоддю, давно адаптованою до нової культури і виступає її активними провідниками. Тільки діти дітей перших мігрантів набувають звички і смаки міської молоді. Лише у цій генерації дезадаптація змінюється адаптацією.

Американський психолог Е. Еріксон писав про регресивну поведінку у підлітків, яка по суті диктується підсвідомим бажанням якомога довше уникати дорослої відповідальності [4]. Але такі ж процеси притаманні і мігрантам, що ввійшли з примітивно організованої соціальної системи села в складний світ міського соціуму. Вони не здатні до багатопверхової взаємодії, варіативної поведінки, яка піддається прогнозуванню і раціональному прорахунку, інтуїтивного і майже підсвідомого відчуття правильності культурних кодів, коли ти лише здогадуєшся, що цей жарг у даній компанії недоречний, а подібні манери поведінки не допускаються в цьому соціальному колі.

Нездатність по-новому структурувати свій час і навколишній простір виштовхує мігрантів першої хвилі і їх нащадків з міського контексту в маргінальні ніші, де концентруються зграї, банди, угруповання, тусовки, «команди». У складному розгалуженому, що не піддається особистому контролю, міському спілкуванні маргінал, так само як і підліток, перетворюється в велику дитину, що шукає заступництва і вкрай спрощеного спілкування з чітким рольовим розкладом. Так формуються рекрути для девіантного середовища.

Ситуація ще більш ускладниться, якщо паралельно міграції з села в місто відбувається періодичне оновлення міського населення. На жаль, в період громадянської та Другої світової – міський склад суспільства оновлювався більше ніж наполовину. «Вимивалися» не тільки живі носії традицій, які здатні передавати цінності міської культури від одного покоління до іншого, але, що ще гірше, знищувалися творці цих цінностей. Дворянство і інтелігенція завжди виступали не тільки еталонними групами, а й творцями високої міської культури. Завдяки їм з'явилися університети, бібліотеки, театри, музеї.

Коли з соціальної структури вимивають цілі класи, розташовані у верхній і найпрестижнішій частині соціальної піраміди, то вакантні місця займають представники менш освічених верств. Якщо вимивається вищий клас, то нішу займають висуванці з середніх шарів. Однак в катастрофічні періоди історії країни вимивається, як правило, відразу кілька шарів. В такому випадку вакантні місця займають представники нижчого класу, бо вони стоять наступними на черзі.

Стрімко відбувався процес урбанізації кінця XIX і початку XX ст. Коли в місто хлинули потоки селян, що розорилися, створивши «міське дно». Маса колишніх селян, яка не влилася в міське життя, стала соціальною базою більшовиків [5]. Нагадаємо, що село, хоча і бунтувало, але не приєднувалося до більшовиків ні в перші дві революції (1905 р та лютий 1917 г.), ні в кінці жовтня 1917 р доти, поки їх свідомість не «революціонізували» міські агітатори маргінального статусу.

Всі ці процеси створювали зовсім іншу платформу для взаємодій, на відміну від Західної Європи. У містах не встигала акумулюватися міська культура, відкладалися культурні пласти. Вони перемішувалися, неправильно формувалися і деформувалися, мінялися місцями, тоншали і виснажувалися. Тому про наші міста треба говорити як про історично молоді соціальні спільноти з неусталеним складом і несформованим міським простором. Міське життя постійно створювалося і руйнувалося, відтворювалося і стверджувало себе, борючись з пережитками, наспіх стверджуючи нове, насилу встигаючи з модними віяннями, але завжди перехоплюючи переважно вчорашній день культурних новацій.

Джерела

1. Етапи адаптаційного процесу, його форми. URL: <https://alexus.com.ua/5-etapi-adaptacijno-go-procesu-jogo-formi/>
2. Радіонова Л. О., Стадник Г. В. Модель управління малим містом України: виклики сучасності / *Інфраструктура ринку*. 2019. № 28. С. 23-29. URL: <http://www.market-infr.od.ua/28-2019>
3. Радіонова Л. О. Інструментальна логіка мережі як детермінанта основних контурів міських спільнот / *Науковий журнал з соціології «Габітус»*, №10, 2019. С. 89-94.
4. Erikh Erikson Identity youth and crisis W.W. NORTON & COMPANY o INC New York. URL: <https://studfile.net/preview/6177633/>
5. Омельченко Н. В. Урбанізація в контексті якості життя населення. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Urbanizatsiia_v_konteksti_iakosti_zhyttia_naseleennia_na_prykladi_Khersonskoi_oblasti.pdf